Шарқ юлдузи

Ойлик адабий-бадиий, ижтимоий-сиёсий журнал

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг органи

10

1987

56-йил чиқиши

Бош редактор

Ўткир ҲОШИМОВ

Редколлегия:

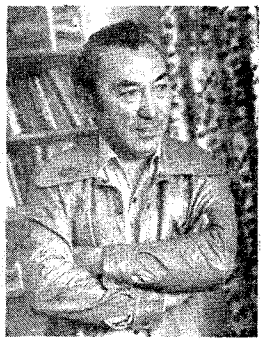
Ҳафиз АБДУСАМАТОВ
Саид АҲМАД
Мурод МУҲАММАД ДЎСТ
(бош редактор ўринбосари)
Омон МУХТОРОВ
(проза бўлими мудири)
Умарали НОРМАТОВ
Гулчеҳра НУРУЛЛАЕВА
Хайриддин СУЛТОНОВ
Зоя ТУМАНОВА
Туроб ТЎЛА
УЙҒУН
Ўлмас УМАРБЕКОВ
Носир ФОЗИЛОВ
(масъул секретарь)
Тўлапберган ҚАИПБЕРГЕНОВ
Азиз ҚАЮМОВ
Ҳамид ҒУЛОМ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

www.ziyouz.com kutubxonasi

УШБУ СОНДА

Наср

Учқун НАЗАРОВ

ТЎЗОНДАГИ ШАРПАЛАР

Қисса

Уч йил бурун колхозингизда икки қаватли болалар боғчаси қурилганди, довруғи бутун республикага кетганди. Ўшатда қурт боқишдими? — таажжубланиб сўради Самад. — Боғчани намуна қилиб кўрсатишувди. Ўзим ҳам хабар олган эдим.

— Намуна бўлгани қурсин, — деди Мансур асабий ҳолда қўл силтаб. — Ҳамма бало шунда-да!

Шеърият

Гулчеҳра НУРУЛЛАЕВА

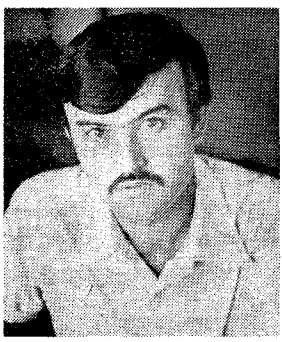
СИҒИНАМАН ҲАҚҚОНИЙ СЎЗГА

Шеърлар

Измимдадир биттагина сўз,
Сиғинаман ҳаққоний сўзга.
Ичга ютсам, дилга сепар туз,
Бўлмас сира, айтмасам сизга.

Публицистика

Хайриддин СУЛТОНОВ

МОВИЙ НИЛУФАР ДИЁРИДА

...нилуфарнинг таъриф-тавсифини кўп эшитган бўлсам-да, лекин шу пайтгача ўзини кўриш насиб этмаган эди. Ниҳоят, шу йилнинг март ойида совет ёзувчилари делегацияси сафида Жануби-Шарқий Осиёдаги энг қадимий ва навқирон мамлакат — Вьетнам Социалистик Республикаси бўйлаб ижодий сафар чоғида нилуфар гулини кўришга муяссар бўлдим.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Наим Каримов

ЯНГИЛАНИШ ЙЎЛИДА

Табиат ва жамиятда қандай тирик мавжудот ёки ҳодиса пайдо бўлмасин, у ўзига кўзгу ахтаради, ўзининг фазилатларини кўргиси, билгиси келади, иллатлардан халос бўлишни, нуқсонларини тузатишни, камолот сари интилишни истайди. Бу шу қадар табиий ва қонуний жараёнки, у ҳатто нафақат инсонга, балки унинг даҳоси ва меҳнати билан майдонга келган барча соҳаларга ҳам тегишлидир.

Адабиёт пайдо бўлган кундан бошлаб танқидда ўз қиёфасини кўриб келмоқда. Шуҳбасиз, унинг танқид кўзгусидаги акси турли даврларда турлича бўлиб келган. Аммо унинг ўзи ҳам халқ ҳаётининг кўзгуси сифатида шу даврларда воқеликни турлича акс эттирган. Адабиёт қандай тараққий этса, танқид ҳам шундай йўлларни босиб ўтади. Адабиёт қайси савияда бўлса, танқид ҳам ўша даражада бўлади. Зеро, улар ижтимоий онг формалари сифатида муайян сиёсий-ижтимоий қарашларнинг тазйиқи ва таъсиридан холи яшай олмайди. Шунинг учун ҳам уларнинг бири юксак даражадаю, иккинчиси пастроқ мавқеда бўлиши мумкин эмас.

Биз кейинги йилларда адабиёт ва танқидни икки қарама-қарши майдонга ажратишга кўникиб қолдик. Ҳолбуки, адабиёт тарихининг қайси бир даврига назар ташламанг, ёзувчилар айни пайтда танқидчи сифатида ҳам фикр ва мулоҳаза юритганларини кўрамиз. Ҳар бир миллий адабиётнинг шаклланиш босқичларида эса — буни Навоий ва Пушкин сингари буюк сиймолар тақдирида яққол кўриш мумкин — бадиий ва танқидий тафаккур омухта бир шаклда бўлган.

«Шарқ юлдузи» журнали бир-икки йилдан буён қатор ўзбек ёзувчиларига бир неча саволлар билан мурожаат этиб, уларнинг «Дилдаги гаплар»ини мунтазам суратда эълон қилиб келмоқда. Ана шу саволга жавоблар қанчалик пардали айтилган бўлмасин, уларда бугунги ўзбек танқидчилигининг савияси билан боғлиқ ҳаққоний мулоҳазалар ҳам, танқидга нисбатан давом этиб келаётган анъанавий ғараз ва камситиш ҳолатлари ҳам аниқ-тайин кўринади.

Мана, баъзи бир мисоллар:

«Танқидга муносабатим жуда яхши. Танқид туҳматга айланганини сезсам ғашим келади... Танқидчилигимизда учрайдиган саводсизлик, хушомадгўйлик, тарафкашлик, ўзларининг майда мақсадчалари йўлида адабиётнинг юзига оёқ босишлар қанча тез йўқ бўлса, шунча соз бўлар эди» **(Усмон Азимов)**.

«Танқидга муносабатим ёмон. Сабаби, бизнинг танқидчилигимизда саёзлик сезилади; мадҳиябозлик авж олиб кетган. Бизда адабиётшунослик, яъни илмий таҳлил қилиб, инсонни ўрганадиган фан эмас, нуқул у ёки бу китобнинг мазмунини гапириб бериб, гурзи туширадиган танқидчилик мавжуд» **(Эмин Усмонов)**.

«Афсуски, бизнинг ҳозирги танқидчилигимизда баъзан бемаъни тарафкашлик, шахсий ғаразга берилиш, фойда-манфаат кетидан қувиш ҳолатлари кўзга ташланади» **(Жамол Камол)**.

«Танқидга муносабатингиз қандай деб сўрашади ёзувчидан. Қандай бўларди, яхши эмас, асарингни танқид қилган одамни ёқтирмайсан...» **(Мақсуд Қориев)**.

«Анкетангизга жавоб ёзиб ўтириб, Ёзувчилар союзининг справочнигини варақладим. Воажаб! Ҳар бетида бўлмаса-да, ҳар икки-уч бетда бир танқидчи табассум қилиб (ё чимирилиб) турибди. Тўғри, уларнинг ёши, савияси, диди, дунёқараши, ёзувчига муносабати турлича... Аммо уларнинг ичида шамол эсган томонга қараб буриладиган пирпираклари ҳам йўқ эмас. Энг ачинарли ери шундаки, бундай танқидчилар мақтаган китоблар магазинларда чанг босиб ётибди, «урганлари»— қўлма-қўл. Танқидчилар шу тарзда гоҳо ўзларининг обрўсини ўзлари тўкяпти» **(Саъдулла Сиёев)**.

«Ҳозирги шеър танқидчилиги ҳақида гап кетганда, ёдимга чумоли келади. Нега дейсизми? Мен чумолини қанчалик тушунмасам, бугунги ўзбек танқидчиси шеърни шунчалик тушунмайди» **(Хуршид Даврон)**.

Бу хилма-хил фикрларнинг ўзиданоқ ҳозирги ўзбек танқидчилигига бўлган муносабат яққол кўриниб турибди. Бу муносабат, менимча, танқидчилигимизнинг бугунги умумий савияси туфайлигина эмас, баъзи бир асарлари танқид этилган ёзувчиларнинг субъектив қарашлари асосида ҳам шаклланган. Зероки, бугунги ўзбек танқидчилигида Озод Шарафиддинов, Умарали Норматов, Салоҳиддин Мамажонов, Иброҳим Ғафуров, Иброҳим Ҳаққулов сингари пешқадам мунаққидларимиз борки, улар адабиётни, хусусан шеъриятни тушунмайдилар, деб айтиш ноинсофлик бўларди.

Шу нарса ажабланарлики, бирор адабий турнинг бугунги даражаси ҳақида сўз борганда, энг истеъдодли ёзувчилар ва улар истеъдодига муносиб асарлар биринчи навбатда кўз олдимизга келади: биз шу асарлар орқали бугунги насримиз ё шеъримизнинг бўйини ўлчаймиз; аммо сўз танқид ҳақида борганда, нима учундир ёзувчиларнинг кўз олдига гурзи кўтарган жаллодларгина

www.ziyouz.com kutubxonasi

келади, адабий танқидга алоқаси бўлмаган тасодифий кишиларнинг мақолалари танқидчиликнинг бирдан-бир даражаси бўлиб кўринади. Агар биз шундай андоза билан энг ғариб ва ночор шеърлар орқали бугунги ўзбек шеъриятининг салмоғини, энг заиф ҳикоя ё роман орқали ҳозирги ўзбек насрининг бадиий савиясини белгилашга уринсак, тўғри бўладими? Йўқ, албатта. Аммо шунга қарамай, ҳар бир нотўғри, ноҳақ, саёз мақола, асоссиз танқид ё мақтов танқидчиликнинг қадр-қимматига беҳад шикаст етказади, уни китобхонларнинг кўзи олдида шармандайи-шармисор қилади. Танқидчи шунинг учун ҳам пала-партиш, ўйламай-нетмай туриб ёзиши, асарларга субъектив муносабат ва савиядан туриб баҳо бермаслиги керак. У сапёр сингари фақат бир марта адашиши мумкин. Аммо бу адашув танқидчи учун қимматга тушади: у нафақат ўзини, балки бутун танқидчиликни ҳам бадном қилади.

Кейинги йилларда бутун мамлакатимиз ҳаётида бўлганидек, ўзбек совет адабиётида ҳам жиддий бурилишлар шабадаси сезила бошлади. Аммо жамият ҳаётининг бошқа соҳаларидан фарқли ўлароқ адабий жараён, хусусан танқидчиликда қайта қурилиш жуда суст кечади. Бадиий онг, хусусан танқидий-эстетик тафаккур узоқ йиллар давомида шаклланади. Шунинг учун ҳам адабиётдаги қайта қуришни адабиётда инқилоб ясаш деб тушуниш нотўғри бўлади. Адабиётни, чунончи адабий танқидни қайта қуриш мавжуд нуқсонларни бартараф этиш, танқидчиликда саёзликка, субъективлик ва ғаразгўйликка, хушомадгўйлик ва мадҳиябозликка, ёзувчининг ғоявий-бадиий ниятини тушунмаслик ёки нотўғри талқин қилишга қарши кескин кураш олиб боришни англатади.

«Шарқ юлдузи» журнали ҳамда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси гарчанд бир оз кечикиб бўлса-да, давра суҳбатларини ташкил этиб, адабий танқид олдида турган муҳим вазифаларни белгилаб бердилар. Бугунги бу вазифалар аниқ ва тушунарли. Аммо, назаримда, танқидга нисбатан совуқ муносабат айрим танқидчиларимиздаги ҳафсалани пир қилиб, уларнинг адабиёт олдидаги бурчларига бепарво қарашга, лўндароқ айтганда, ҳали ҳам мудраб яшашга имкон яратиб қўйди.

Агар бир пайтлар Матёқуб Қўшжонов, Озод Шарафиддинов сингари танқидчилар заиф асарлар билан муроса қилолмай, матбуот саҳифаларида жиддий танқидий мақолалар билан чиқиб турган бўлсалар, эндиликда бу вазифани ўташ асосан Норбой Худойбергановнинг зиммасига тушиб қолмоқда. Салоҳиддин Мамажонов, Умарали Норматов каби мунаққидлар адабиётимизнинг бугунги баланд савияси билан ихтилофда бўлган асарларга қарши муносабат билдиришда фаоллик кўрсатмай қўйдилар. Пирмат Шермуҳамедов кейинги йилларда анча фаоллашганига қарамай, ҳозирги адабиётимизнинг энг муҳим ва долзарб муаммоларидан хийла четда ижод этаётгандек ва бу муаммоларни хийла жўн тушунаётгандек туюлади. Нуриддин Шукуров, Саъдулла Мирзаевга хос бўлган чўғ хийла пасайгандек бўлса, Лазиз Қаюмов бугунги адабий жараёнга мунаққид сифатида аралашмай қўйди. Сўнгги йилларда фан докторлари сафига келиб қўшилган Бахтиёр Назаров ва Акрам Каттабеков ҳали ўзбек танқидчилигининг залворли юкини ўз елкаларига олганларича йўқ. Тўнғич авлоднинг пешқадами Иззат Султонов эса бугунги адабиётимизнинг тараққиёти даражасидан бирмунча орқада қолганлиги сабабли ҳамон ёзувчилар билан тил тополмай юрипти.

Адабиётда қайта қуриш шу вақтга қадар орттирилган бадиий тажрибани улоқтириб ташлаш, шу вақтга қадар ҳурмат қозониб келган ҳар бир асарни тафтиш қилишни англатмайди. Бизнинг кечаги адабиётимизда қайси ёзувчи ва қайси асар ўринсиз мақталган бўлса, биз шу мақтовнинг ўринсиз ва адолатсиз бўлганини кечанинг ўзида ҳам билар эдик. Аммо адабий ҳаёт ва адабий танқид узоқ йиллар давомида жиддий тазйиқлар муҳитида яшаб, шикастланиб ва майиб бўлиб юрган. Афсуски, тазйиқлар ҳали ҳам — Москвадан ажойиб шабадалар — XXVII съезд шабадаси, январь Пленуми (1987) шабадаси эсаётганига қарамай — давом этиб турибди.

Бу ўринда «Правда Востока» газетасида босилган «Тарих ҳақиқатига зид» деб номланган мақола тўғрисида сўзламай бўлмайди. Тарих фанлари доктори М. Ваҳобовнинг бу мақоласи кўпгина шов-шувларга сабаб бўлди. Мақолада эҳтимол Ўзбекистондаги тарих фанининг аҳволига доир баъзи бир тўғри фикрлар бор бўлиши мумкин. Аммо аксари қисми бевосита ўзбек адабиёти масалаларига бағишланган бу мақоланинг умумий руҳи, пафоси заҳарли. Мақола муаллифи бадиий адабиётни тушуниш даражасидан узоқ бўлишига қарамай, нима учундир ўзини бугунги адабиётимиз ва адабиётшунослигимизга ҳакам бўлишга ҳақли деб билган. Айниқса, Бобур сиймосига бағишланган адабий ва адабий-танқидий асарларни орқа-ўнгига қарамай савалаб кетган.

М. Ваҳобов қайси бадиий ё илмий-танқидий асарга мурожаат этмасин, унинг асл моҳиятини кўрмай, ундаги бир-икки жумлани юлиб олади-да, уни мутлақо бошқа оҳангда, бошқа мақсадда талқин қилади. Биз, ўзбек совет адабиётининг тарихчилари, бу муаллиф 40- ва 50- йиллардаги адабиётга оид нутқ ва мақолаларида ўзбек совет ёзувчиларига тош отганини яхши биламиз. Ўзини адабиёт масалаларига аралашишга ҳақли деб билган тарихчи, масалан, «Ўзбек совет адабиётининг большевистик ғоявийлиги учун» («Шарқ юлдузи», 1946, 7-8-сон) деган мақоласида қатор ўзбек совет шоирларининг «ғоявий хато»ларини «фош этиб», бундай ёзган эди:

«... Уйғун куйлаган муҳаббат «Муҳаббат ўлимдан кучли» бўлган муҳаббат эмас. Уйғун шеърларидаги муҳаббат одамларни кўтаринки руҳ билан зўр қаҳрамонликларга, олижаноб ишларга илҳомлантирмайди... Уйғуннинг кўпгина асарлари унинг ҳозирги турмушимиздангина четда эканлигини эмас, умуман ҳақиқий ҳаётдан четда эканини исботлайдилар.

...Улуғ Ватан уруши йиллари ўзбек аёллари Қизил Армия сафига кетган оға-ини, ота-бола ва эрларининг ўринларида: колхозларда, корхона ва муассасаларда фидокорона ишлаб, меҳнатда ажойиб қаҳрамонликлар кўрсатдилар. Бироқ, Уйғун буларнинг ҳеч қайсисини пайқамади, кўрмади. У ўз поэзиясида фақат ўзининг шахсий ҳаётини кўзлайдиган, арзимас кечинмалар, ноз-фироқлари билангина яшайдиган обиватель аёлнинг образини яратди.

...Уйғунга тақлид қилувчилар қаторига биз ёш шоирлардан Зулфия, Шукрулло, Раъно Узоқова, Саид Назар ва бошқа ўртоқларни киритишимиз керак. Буларнинг ҳам кўп шеърлари совет воқелигига тамоман ёт бўлган ғоясизлик ва мазмунсизлик руҳи билан суғорилган «лирика»дан иборатдир.

...Сўнгги вақтларда ғоясиз, маъносиз лирика Миртемир ижодида ҳам анчагина ўрин олади...»

www.ziyouz.com kutubxonasi

Бундай танқидий чиқишлардан кейин кўпгина шоирларимиз оғзига қулф солганини айтмаса ҳам бўлади. М. Ваҳобов сингарилар туфайли, уларнинг вульгар социологик маслаклари туфайли адабиётимиз узоқ йиллар мобайнида озор чекиб, унинг энг яхши ва истеъдодли вакиллари бадном этилган эди. Биз вақт ўтиши билан Ваҳобов ҳам тўғри йўлга тушган деб ўйлаган эдик. Аммо унинг сўнгги мақоласи бу олимнинг ҳали-ҳануз вульгар-социологизм ҳавоси билан нафас олиб келаётганини кўрсатди.

Биз Октябрь инқилобининг 70 йиллиги арафасида яшамоқдамиз. Бу биздан нафақат ижтимоий ва адабий-бадиий юксакликни, балки маънавий камолотни ҳам талаб этади. Шунинг учун ҳам маданиятимиз ва адабиётимизга меҳрдан йироқ бўлган бундай мақолаларнинг пайдо бўлиши кишини ажаблантирмай қўймайди. Сўнгги йилларда нима учундир баъзи бир кимсаларда адабий асарлардан сиёсий хатолар излаб топишга қаратилган носоғлом майл зуҳур бера бошлади. Ана шундай майл орқасида матбуотда «Ғоявийлик — адабиётимизнинг бош мезони» деган мақола эълон қилинди. Назарий фикрлари умуман тўғри бўлган бу мақолада Шукрулло, Шароф Бошбеков, Рауф Парфи, С. Сирожиддинов сингари ёзувчиларнинг асарларида гўё мавжуд бўлган сиёсий хатолар «фош қилинди». Кимларнингдир дидига мос келмаган асарлар ноҳақ қораланди.

Бугун биз Ваҳобовнинг мақоласи тўғрисида сўзлар эканмиз, бу мақоланинг пайдо бўлиши тасодифий эмаслигини, бундай «олимлар» бир пайтлар Ойбекнинг «Навоий» ва «Олтин водийдан шабадалар» романларидан, Уйғун, Миртемир, Шайхзода, Зулфия ва Туроб Тўланинг шеърларидан ҳам қўпол ғоявий хатолар «топгани»ни ёдда тутишимиз ва бундай фактларга асло бефарқ қарамаслигимиз керак.

Аслида ёзувчиларимизда адабий танқидга нисбатан ғаразли муносабат ана шундай фактлар таъсирида шаклланган. Ўзбек совет ёзувчилари улуғ совет адабиётининг — дунёдаги энг ғоявий адабиётнинг вакиллари бўлиб келганлар ва ҳамиша шундай бўлиб қоладилар. Аммо биз бугун ғоявийликни яланғоч шиорлар тарзида тасаввур этмаймиз. Бугун ғоявийлик етук бадиий шаклда, қаҳрамонлар олиб бораётган кураш мантиқида, улар характерининг моҳиятида ўз ифодасини топмоқда.

Бундан бир неча вақт муқаддам Абдулла Қаҳҳор ўзи ҳақида сўзлаб, ғурур билан: «Мен партиянинг оддий солдатимас, онгли аъзосиман», деб айтган эди. Бугун биз сўнгги йигирма йил ичида Абдулла Қаҳҳор сингари партиянинг онгли аъзолари оз бўлганини афсус билан қайд этишимиз лозим. Ҳа, Абдулла Қаҳҳор ҳақ йўлда мустаҳкам турмаганда «Тобутдан товуш»ни ёзмаган, қаламини иллатлар тасвирига қаратмаган, бадиий заиф асарларни мақтаган бўлиши мумкин эди. Аммо у партиянинг, жамиятнинг онгли аъзоси эди, шунинг учун ҳам у бундан йигирма йил илгари бутифосга — бугун ўзбек далаларини, тупроғини, сувини заҳарлаган, халқимиз бошига қанчадан-қанча кулфатлар келтирган оғуга қарши биринчи бўлиб курашди.

Совет ёзувчиси, Абдулла Қаҳҳор сингари буюк партиямизнинг онгли аъзоси бўлиши керак. Адабий танқид унинг ана шундай ижодкор бўлишига ёрдам бериши, ундаги фаол гражданлик туйғуларини парвариш этиши, унинг ҳаётимиздаги иллатлар ва негатив ҳодисаларга қарши шафқатсиз ўт очишида мададкор бўлиши лозим. Шундагина унга муносабат ўзгаради. Шундагина у ўзининг адабиёт олдидаги, жамият олдидаги вазифасини адо этади.

Аммо адабий танқиднинг ўсиши учун ҳам соғлом ҳаво ва бўлиқ замин бўлиши лозим. Акс ҳолда ҳар қандай уриниш, хусусан, энг серғайрат танқидчиларнинг меҳнатлари ҳам кутилган натижани бермайди.

Ўзбек танқидчилари соғлом ҳавонинг йўқлигидан шикоят қилолмайдилар. Партиянинг, айниқса, сўнгги йиллардаги кўрсатмалари барча соҳаларда, чунончи бадиий ижод ва адабий танқидчиликда ҳам жиддий бурилиш рўй беришини таъминлашга қаратилди. КПСС Марказий Комитетининг «Адабий танқид ҳақида»ги тарихий қароридан сўнг Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети бюроси ҳам республикада адабий ва бадиий танқидни ривожлантиришга бағишланган махсус қарор қабул қилди. Аммо бу қарорлардан сўнг ҳам танқидчигимизда жиддий ўзгариш рўй бермади. Бунинг асосий сабаби шундаки, республикада тўғри ва ҳақ сўзни айтиш учун ҳали зарур шароит йўқ эди. Биз бугун ана шундай шароит яратилмоқда, деб ўйлаймиз.

Республика матбуотида эълон қилинаётган танқидий материалларнинг барчаси изчил режа асосида олиб бориляпти, деб бўлмайди. Адабий йилларнинг маҳсули бўлган асарларга тақриз бериш ва баҳолаш эса ҳали-ҳануз ёмон аҳволда. «Шарқ юлдузи», «Гулистон», «Ёшлик» журналлари, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси ва бошқа нашрлар кўпинча бугунги адабий жараён учун характерли бўлмаган, ўзида бугунги ижобий ва салбий тенденцияларни мужассамлантирмаган асарларга тақриз бериб, шундай асарларни пропаганда қилмоқдалар. Чунончи, «Шарқ юлдузи»да чоп этилган тақризлардан бири Абдурашид Абдураҳмоновнинг «Поэзияда инсон тасвири» деб номланган монографиясига бағишланган. «Уқитувчи» нашриёти босиб чиқарган бу китобнинг илмий-назарий савияси биз учун қоронғу. Тарих фанлари кандидати Наим Норқулов қаламига мансуб тақриз ҳам бу «илмий тадқиқот»нинг қиммати ҳақида ҳеч қандай тасаввур бермайди. Тақризчи мазкур китобга танқидий назар ташлаш, унда баён этилган илмий қараш ва мулоҳазаларни кузатиш, ўрганиш ва баҳолашни эмас, аксинча уни тавсифлаш ва таърифлашни ўз олдига мақсад қилиб олган.

Филология фанлари кандидати Нурмуҳаммад Холлиевнинг «Очиқ кунлар» ва «Гуллаётган тош» (Шавкат Раҳмон) тўпламларига бағишланган тақризи ҳам шундай «ғалатлар» билан тўла. «Каллакланган тутлар» деб бошланган шеърида тутлар — дунёнинг устуни, осмонни елкасида тутиб турган қадимги грек паҳлавони Атлантга ўхшатилади,— деб ўқиймиз тақризда.— Лирик қаҳрамон илгари шамол бўлган эди... аммо тутларни кўриб, тут дарахти бўлгиси келади. Чунки проблема ўсган: дардни аритиш — энди майда ғамхўрлик, бутун осмон тагига елкани тираш керак».

Тақризчи бу шеърни ана шу руҳда шарҳлар экан, пиравардида юқоридаги фикрни рад этувчи хулосага келади:

«Табиат предметларини ўхшашини топиш (аналогия) орқали билиш истаги баъзан шоирни бош мақсаддан чалғитади».

Омон Мухторовнинг «Марварид» шеърлар китоби ҳақида ҳам турлича қарама-қарши фикрлар айтилди. Бу китоб юзасидан билдирилган фикрлар орасида хусусан бундай мушоҳада ҳам учрайди:

www.ziyouz.com kutubxonasi

«Тўпламга арузда ёзилган бир неча ғазал ҳам киритилган. Буларни шоир лирикасининг гўзал намуналаридан дейиш мумкин. Уларда Омон Мухторовнинг дилбар оҳанг орқали эътиборли мазмун ярата олиши кўриниб туради» («Гулистон» 1986, 2-сон). Биз ҳурматли китобхонлар эътиборини Охунжон Сафаров ва Ғайрат Муродовнинг бу сўзларидаги «дилбар оҳанг орқали эътиборли бадиий мазмун яратиш» масаласига қаратмоқчи эмасмиз. Балки мунаққидлар «эътиборли мазмун» ва «дилбар оҳанг» тушунчаларини ўзаро диалектик алоқада тушунаётган ва мазмуннинг шоир дунёқараши ва актив граждалик позицияси билан чамбарчас алоқада эканлигини кўзда тутаётган бўлишлари мумкин. Гап шундаки, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида бўлиб ўтган баҳсларда истеъдодли танқидчи Яшар Қосимов Омон Мухторов ғазалларига бутунлай ўзгача баҳо беради.

«Омон Мухторов ғазалларида,— деб ёзади у,— фикрий теранлик, чинакам шарқона ғазал фалсафаси, энг муҳими, замонавий ғазал мундарижаси заиф». Бу кескин сўзлардан кейин юқоридаги мунаққидларнинг «дилбар оҳанг орқали эътиборли мазмун яратиш» борасидаги мулоҳазаларига ҳам, Омон Мухторов ғазалларига берган юксак баҳоларга ҳам ишониш қийин. Шеъриятни бундай «нозик» ҳис этувчи мунаққидларнинг тақризларидан сўнг ўша асарларни ўқиш истаги ҳеч кимда ҳам уйғонмаса керак. Бундай тақризлар билан танишганингдан кейин Хуршид Давроннинг чумоли ва танқидчи тўғрисидаги мулоҳазасига қўшилмасдан иложинг қолмайди, киши.

Ҳозирги адабий жараённинг ўзига хос хусусиятларидан бири шуки, унда анъанавий «адабий» қолипларга тўғри келмаган, ҳар қандай эски ва янги андозаларни рад этаётган асарлар кўплаб яратилмоқда. Бу асарлар тўғрисида бир хилда фикр-мулоҳаза юритиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам кейинги йилларда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида «Бир асар тўғрисида икки фикр» деган махсус рубрика пайдо бўлди. Бу рубрика остида берилаётган баҳслар кенг китобхонлар ўртасида катта қизиқиш уйғотмоқда. Аммо, назаримизда, бу рубрикага жалб этилаётган асарлар ва масалалар доирасини анча кенгайтириш лозим. Шунингдек, бирор асар юзасидан китобхон билан мунаққиднинг эмас, икки малакали ижод аҳлининг фикр ва мулоҳазасини газетхонга тақдим этиш ўринлидир.

Кейинги йилларда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг танқид бўлимида сезиларли жонланиш рўй берди. Умуман, газета бугунги ижтимоий ва адабий ҳаётнинг муҳим масалаларига ўз вақтида аралашиб, ўзбек ёзувчиларининг ижодий фаол бўлишларига яқиндан ёрдам бермоқда. Шу маънода газетада ташкил этилган «Ёзувчи ва замон», «Замон ва мафкуравий кураш», «Партия сиёсати — илҳомбахш» сингари рангба-ранг рубрикаларда эълон қилинган материаллар ўзбек ёзувчиларининг ҳозирги даврнинг актуал муаммоларига қизғин муносабатда бўлаётганларини кўрсатади. Бизнингча, ана шундай ҳозиржавоблик руҳи, бугунги кун ҳавоси билан нафас олиш истаги адабий танқидга оид материалларда ҳам яққол кўриниб туриши лозим.

Адабий танқид фақат тақриз ёзишдангина иборат эмас. Адабий танқид деганимизда, энг аввало, ҳозирги адабий жараён манзараларини тасвирловчи, унинг теран қатламларини таҳлил этувчи умумлашма мақолалар кўз олдимизга келади. Озод Шарафиддинов, Умарали Норматов, Норбой Худойберганов, Салоҳиддин Мамажонов, Иброҳим Ғафуров, Пирмат Шермуҳамедов, Ботир Акрамов, Санжар Содиқ, Раҳимжон Отаев, Аҳмад Отабоев каби мунаққидларнинг ҳозирги адабий тараққиёт қонуниятларини илғашга қаратилган қатор мақолалари, айрим баҳсли ўринлардан қатъи назар, ўзбек танқидий тафаккурининг активлашаётгани ва адабий ҳаётга тобора яқинлашиб бораётганидан дарак беради. Ёш муаллифлардан Раҳмон Қўчқоровнинг «Уч «Сароб» номли тадқиқот-эссеси, Адулла Улуғов ва Саида Мирзаеванинг дастлабки мақолалари эса ўзбек танқидчилигининг эртанги кунига назар ташлаш имконини беради. Ўйлаймизки, бу ва бошқа ёш танқидчиларимиз ўз биродарларининг энг яхши фазилатларини эгаллаган, нуқсонларидан эса сабоқ олган ҳолда иш олиб борадилар.

Бугунги ўзбек танқидчилиги ёш носирларимиз ижодига катта эътибор билан қарамоқда, шеърий контекстдаги сўзнинг ўрни ва аҳамиятига, шеъриятнинг эстетик фазилатларига доир диққатга сазовор фикрларни ўртага ташламоқда. Аммо на бугунги шеъриятда, на драматургияда кўзга ташланаётган изланишлар ва топилмаларнинг новаторона моҳияти, бу соҳалардаги бадиий силжиш мунаққидларимизнинг малакали фикр ва мулоҳозаларида ўз таҳлилини етарли равишда топгани йўқ. Умуман, ҳозирги адабий жараённинг кенг ва мураккаб панорамаси ҳали тўла равишда илғаб олинмади. Ўйлаймизки, «Адабиёт ва замон» типидаги танқидий альманахларни мунтазам равишда нашр этиш ишларининг йўлга қўйилиши бундай кемтикларни бартараф этишга имкон туғдиради.

Ўзбек совет адабиёти кўп миллатли совет адабиётининг таркибий қисми сифатида муттасил ривожланиб бормоқда. Шу маънода ўзбек танқидчилиги ҳам иттифоқ танқидчилигининг узвий бир қисмидир. Аммо шунга қарамай, ўзбек танқидчилигининг иттифоқимиздаги танқидий тафаккур билан, танқид илми ва маданияти билан алоқаси кўнгилдагидек эмас. Биз кейинги йилларда Пирмат Шермуҳамедов, Норбой Худойберганов орқалигина марказий нашрлар билан алоқа ўрнатиб турибмиз.

Ўзбек ёзувчилари Норбой Худойбергановни «ашаддий танқидчи», «тўқмоқли танқидчи» деб атайдилар. У баъзан эҳтиросга берилиб, айрим ижобий фактларни назар-писанд қилмаслиги, баъзан асарларга бир ёқлама баҳо бериши,айрим фактларни эса нотўғри талқин қилиши мумкин. Унинг ижодий фаолиятидаги бу қусур «Вопросы литературы» журналининг 1987 йилги 1-сонида эълон қилинган мақоласида ҳам кўзга ташланади. Аммо Норбой Худойберганов сўнгги икки йил ичида марказий журналларда босилган мақолаларида бугунги ўзбек адабиёти ва танқидчилигининг муҳим масалаларини кўтариб чиқди.

Кейинги йиллардаги адабий танқид маҳсулоти ўз савиясига кўра қанчалик рангба-ранг бўлмасин, танқидчилигимиз такомиллашиш йўлидан, бугунги адабий жараён моҳиятини тўғри пайқаш ва унга тўғри таъсир кўрсатиш йўлидан бормоқда. Аниқроғи, шу йўлда дастлабки қадамлар қўйилди. Бугун ўзбек танқидчилиги қайта қуриш муаммолари билан юзма-юз учрашиб турибди. Бу муаммолар ҳал бўлади, деган умид тобора ортиб бормоқда.

www.ziyouz.com kutubxonasi